

A SZÉKELY AKCIÓ

A Székelyföld gazdasági, társadalmi és kulturális fejlesztésének szükségességére a 19. század végén figyelt fel a magyar közvélemény, s hívta életre a székely kérdés körül kibontakozó, főleg szociális problémákra megoldást kereső nagyarányú társadalmi mozgalmat. Az annak hatására, 1902-től induló kormányzati megoldás, a székely akció nevet viselő fejlesztési program, a történettudományban eddig összefoglaló és értékelhető feldolgozással még nem rendelkezik.

A közvélemény figyelmét a korabeli irodalomban és publicisztikában visszatérő *székely kivándorlás és romániai munkavállalás* hívta fel. Kiáltványok, felolvasások, szaktanácskozások, parlamenti felszólalások és a nemzetközi büntető kongresszusok tárgyalták a kivándorlás és munkavállalás okait, a gyermekcsempészetet, ismertette a Romániában élő magyarok helyzetét. Míg a helyi hatóságok nem vettek tudomást a kivándorlásról, „járkálásnak, kiutazásnak, természetes néphullámnak”¹ minősítették, addig a századfordulón kb. 100.000 székely kivándorló élt Romániában.² A kivándorlás mértékét megközelítően lehet megállapítani az 1899-1913 közötti kivándorlási statisztika, az 1900. és 1910. évi népesség összeírások, az alispáni és a marosvásárhelyi iparkamarai jelentések alapján.³ Hivatalosan mintegy 50.000 kivándorlót tüntetnek fel az adatok, amit növelni kell az illegálisan, vagy korabeli székely kifejezéssel élve „medve vámon” és „rigópasszussal”⁴ távozóik számával. A kivándorlók, akik elsősorban a kisiparosok, kiscsászák fiaiból és lányaikból verbuválódtak, gyáripari munkásként, iparosként és cselédként (szakácsnő, szobalány, inas, kocsis) helyezkedtek

1 Vö.: T. NAGY Imre: Székely kivándorlás. Klny., Budapest, 1895.

2 A századfordulón a Romániában élő magyarok számát 200.000 főre becsülték a korabeli szakírók. A 100.000 fős moldvai csángóság mellett 100.000 fő volt a kivándorló székelyek száma. A korabeli bukaresti Rumanischer Lloyd folyóirat is ezt a számot közölte le.

3 Vö. EGYED ÁKOS: Székely-vándorlás a századfordulón. In.: Korunk, 1968. 5. sz. 743-750.

4 LÁSZLÓ Gyula: Székely kivándorlás. Budapest, 1900.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából el.⁵ Érdekes vizsgálatot jelenthet az ott élő, „bongyen”-nek⁶ nevezett magyarok sajátos megítélése, helyzete. További alapos kutatást igényelne még a székely kivándorlási gócpontok (Kászon, Kézdiszékek mellett) és korszakok megállapítása, ami a román közgazdasági viszonyok és magyar intézkedések hatásának vizsgálatát jelenti. Kérdés természetesen az is, hogy hányan és milyen anyagi körülmények között telepedtek vissza. A letelepedési szándékkal távozóknak mellett évente kb. 5000-6000 fő volt az időszakos munkavállalók száma. A tengerentúli kivándorlás elsősorban Maros-Torda és Udvarhely vármegyék lakosai között volt jelentősebb, és sohasem öltött olyan méreteket (1913-ig kb. 8000 fő).

A kivándorlás ellensúlyozására különböző megoldási javaslatok születtek: munkaközvetítéssel és cselédlány-elhelyezéssel próbálták a magyar városok felé terelni a Romániába indulókat; kidolgozták a székely-telepítési elméleteket is.⁷ A Romániában élők helyzetét az egyházi és kulturális intézmények támogatásával, a konzulátus tevékenységének javításával látták megoldandónak.

A többség azonban a bajok gyökerét, a székely gazdaság stagnálását, termelési-értékesítési problémáját kívánta orvosolni. Ugyanis a *liberális gazdaságpolitika intézkedései* átmenet nélkül zúdultak a régióra, amely az ősi jogok, hagyományok megszűnését, az életforma felbomlását jelentette anélkül, hogy új helyzet teremődött volna. A jobbágyfelszabadítás, a határórség megszüntetése tömegeket sodort zsellérsorba. A székelyföldi viszonyokra nehezen alkalmazható birtokrendezési törvények (arányosítás, tagosítás) elhúzódozó, költséges folyamatát a telekkönyvi állapotok bizonytalansága nehezítette, amely egyben a hitelfelvétel és a helyes gazdálkodási rendszer meghonosítását is akadályozta. A tagosítás a mérnöki visszaélések sorozata volt, az arányosítási törvények kijátszása pedig nagyarányú spekulációt eredményezett. Ráadásul a birtokrendezés költségét a községeknek kellett fizetni, gyakran az új birtok értéke még a tagosítás költségét sem érte el. Az országos hatáskörű arányosítás és erdőtörvények a szabad erdőlésnek, legeltetésnek vetettek véget, ami az állattenyésztés fejlődésének lett a gátja. Elindult a fakitermelés, fakereskedő cégek tarolták le az erdőket. A 100-150%-os községi pótdótot tovább növelte az egyházi adó, a kepe. A helyi tőke hiánya, a külföldi és a helyi takarékpénztárak magas kamatú hitelei megnehezítették a mezőgazdaság átalakításához szükséges

5 A székely iparosok nagyban hozzájárultak Románia közgazdasági fejlődéséhez, hiszen a francia és német tőkéből kiépülő román iparnak szüksége volt képzett munkaerőre a helyi iparos generáció kineveléséig.

6 Jelentése: „semmiházi”.

7 Egyesek a Mezőséget (Beksics Gusztáv, Éber Ernő, Bethlen István), mások az alföldi uradalmakat ajánlották, ill. a Székelyföld, vagy annak közelében kialakítandó bérleteket a földhiány enyhítésére.

beruházásokat. Ugyanakkor a művelődés terjedésével az igények is megnöttek (pl.: kávé- és teafogyasztás, „urizálás” az öltözködésben), amihez viszont nem igazodtak a bevételek. Egy korabeli kimutatás szerint Csík megyében egy 10 holdas gazda kiadásai 1860 és 1900 között megnégyszereződtek (115.50 koronáról 513.30 koronára), miközben a bevétel (503 korona) nem változott.⁸ A hivatalos statisztikai adatokból, az iparkamarai jelentésekből, a megyei monográfiákból, az alispáni jelentésekből, valamint a korabeli közgazdasági irodalomból a szinte kizárólagos mezőgazdasági foglalkoztatottság (1900-ban 76,5%), ugyanakkor a kevés földművelésre használható földterület nagyság⁹ derül ki. Elmaradott gazdálkodási mód volt a jellemző: egyoldalú gabona- és kukoricakultúra, ugarolás, önellátó gazdálkodás, valamint a kiegészítő háziipari tevékenységek. A hagyományos földbirtoklási, örökösödési rendszer, valamint a népszaporulat az amúgy is kis terjedelmű birtokok további szétforgácsolódásához vezetett: 99%-a a birtokosoknak 20 holdnál kevesebb földdel rendelkezett. A gazdasági érzéketlenség, konzervatizmus és bizalmatlanság mellett „valóságos átokként” nehezedett a pálinkafogyasztás a népre. A regálémegváltás, a házi szabad szeszfőzés eltiltása csak növelte a kocsmái kicsapongások számát, ill. csökkentette a község bevételeit. A székely vasutak kései megjelenése, a gyáripari termékek versenye, valamint az 1886-1893 között fennálló román vámháborúból¹⁰ adódó értékesítési nehézségek a székely kisipar válságát és egyes nagyipari vállalatok hanyatlását eredményezte.

Nagyarányú *társadalmi mozgalom* mutatott rá a székely kérdés megoldásának állami szükségességére. Kezdetben a Budapesten élő székelyek szervezkedtek, s hozták létre 1875-ben a Székely Művelődési és Közgazdasági Egyletet.¹¹ Iparos egyesületek segítségével, tanműhelyek és iskolák támogatásával szolgálták a székelység érdekét. Később a székelyföldi társadalom is mozgásba lendült, s 1899-ben magalakult a *Marosvásárhelyi Székely Társaság*¹², amely kiadványaival nemcsak felhívta a közvélemény figyelmét a térség problémáira, hanem 1901-től szervező körutakkal min-

8 T. NAGY Imre: *A székely kisgazda*. Magyarság, 1902. Január 19. 10.

9 Szántó 22%, kert 1,5%, erdő 46%, legelő 13%, rét 15%.

10 Az 1875. évi 10 évre kötött kereskedelmi egyezmény szabad teret engedett a két ország kereskedelmének, szinte vámmentes áruforgalom bontakozott ki a határszélen. A székelyföldi iparnak, elsősorban a ruházati és háztartási cikkeknek, a szíjgyártó- és faipari készítményeknek nagy fogyasztója volt Románia, ahonnan viszont főként élőállatok érkeztek Erdélybe. 1885-ben viszont Németország, a keleti marhavész behurcolása miatt, elzárta határait a magyar marha előtt, amire Magyarország a román határ lezárásával reagált. Románia retorzióival élve nem hosszabbította meg a kereskedelmi szerződést, s így a székely iparosok elvesztették biztos felvevőpiacukat.

11 Elnöke: Borszéky Soma; titkára: Benedek Elek.

12 Elnöke 1907-ig: Dr. Körmöcsy József, utána Deák Lajos; titkára: Máthé József, Szentgyörgyi Dénes.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból

tegy félszáz székely társaságot hívott életre Erdélyben és Magyarországon. Anyagi nehézségek és gúnyolódások ellenére kiemelkedő tevékenységet folytatott az anyatársaság. A székelyföldi idegenforgalom fejlesztésére, ingyenes oktató előadások szervezésére, munkaközvetítésre, gyermekvédelemre, a székely ipar pártolására és a romániai magyarság helyzetének javítására indított mozgalmuk nem maradt eredménytelen. Támogatták a később kibontakozó kormánykciót, ébren tartották és szervezték a székely társadalmat.¹³ A kezdeti fellobbanás után a *székely társaságok* nagy része már csak vegetált, 1907-re 19 már nem is működött, több helyen megpróbáltak az újraelakítással is. A jelentősebb társaságokat éppen nem Székelyföldön találhatjuk, hanem Besztercén, Bethlenben, Aradon és Brassóban, ahol főként az ipari oktatás fejlesztésével, tanonc- és cselédoktatással, elhelyezéssel, előadások, ünnepek szervezésével, a szórványmagyarság helyzetének javításával foglalkoztak. Debrecenben és Szegeden a székely háziipari termékek forgalmazását, az ásványvíz és fürdők propagálását helyezték előtérbe. 1901-ben az országgyűlési képviselők is megalakították a maguk székely társaságát Bedő Albert ny. államtitkár elnökletével.¹⁴ Kezdetben minden szombaton a budapesti *Fehér ló* szálló külön szobájában pártkülönbség nélküli összejöveteleket tartottak, később azonban lelkesedésük csökkent. Ugyanakkor a székely kérdést támogató politikusok körében körvonalazódott a századfordulón az ún. *székely lobby*, a székely kérdést politikai állástól függetlenül támogatók érdekképviseleti csoportja (pressure group).¹⁵

A székely társaságokat, ill. mindazon szervezeteket, egyesületeket, amelyek a székely ügyet támogatták, 1904-től a *Székely Társaságok Szövetsége* fogta össze Marosvásárhely székhellyel.¹⁶ Az alakulás évében mintegy 40, 1910-ben kb. 80 egyesület volt a tagja a szövetségnek, amely a székely akció támogatását, a székely társadalom szervezését vállalta a nemzetiségi vidékek magyarságáért is dolgozva. Az illetékes ministerekhez való felterjesztéseikkel, valamint határozataikkal a térség fejlesztéséhez járultak hozzá. A politikai zavarok és a rendelkezésre álló eszközök elégtelensége

13 Vö. *Évkönyv a Marosvásárhelyi Székely Társaság 1909. Október 30-án tartott jubiláris (10 éves) összejövetele alkalmából.* Szerk.: Szentgyörgyi Dénes. Marosvásárhely, 1910.

14 *Évkönyv a Marosvásárhelyi Székely Társaság 100. összejövetele alkalmából.* Szerk: Máthé József, Szentgyörgyi Dénes. Marosvásárhely, 1904. 89-122.

15 Pl.: Bethlen István, Györfly Gyula, Sebess Dénes, Molnár Józsiás.

16 A Szövetség megalakításának ötlete már a tusnádi székely kongresszuson elhangzott 1902. aug. 29-én, de az alakuló közgyűlésre csak 1904. jún. 2-án került sor. Az 1904. évi 65581. sz. kormányhatósági jóváhagyás hagyta jóvá a szövetség megalakulását. Elnöke: Deák Lajos kir. tanácsos, titkára: Máthé József, Szentgyörgyi Dénes volt.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából ellenére 1907-től külön sajtóorgánumuk volt: a függetlenségi eszméket képviselő *Szabadság* c. politikai napilap.¹⁷

A székely társadalom legnagyobb megmozdulásai, a térség gazdasági, kulturális helyzetét megvitató *székely kongresszusok*, ill. közgyűlések voltak 1902-1913 között. Kiemelkedő jelentőséget az 1902. aug. 28-30-án *Tusnádfürdőn* tartott székely kongresszus kapott, amely először dokumentálta, hogy a székely kérdés nemzeti ügy, megoldása szervezést igényel. A térség problémái mellett kidolgozta mindazon javaslatokat, megoldási eszközöket, amelyek 1914-ig, az első világháborúig irányadóak voltak a kérdésben. A kongresszust közel egyéves szervezőmunka előzte meg, a rendezőbizottságot pedig négy szervezet alkotta: a Marosvásárhelyi Székely Társaság, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. A kongresszus öt szakosztálya összesen 52 javaslatot dolgozott ki.¹⁸ A közel 500 résztvevő között megjelentek a székely országgyűlési képviselők, a törvényhatóságok képviselői, a gazdasági egyesületek elnökei, valamint Magyarország és Erdély hivatalos képviselője és főúri osztálya. Nagy érdeme a kongresszusnak, hogy nyomására bontakozott ki a *székely akciónak* nevezett kormányprogram, amely kiindulási pontul és célul a tusnádi határozatokat tekintette. Még abban az évben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter kiadatta a kongresszus jegyzőkönyvét, a „székely akció bibliáját”.¹⁹ A kongresszus határozatait eljutatta ugyan az illetékes szervekhez, de lassú és szórványos gyakorlati megvalósulással kellett ezután szembenéznie e székely kérdés támogatóinak. A korlátozott anyagi források, politikai ellenérzések, emellett közöny és idegenkedés nemcsak a Székelyföld határain kívül, hanem magán a térségben is jelen volt egészen a világháborúig.

A többi székely kongresszus korántsem kapott annyi figyelmet, mint a tusnádi, igaz jelentőségük sem volt akkora. A Székely Szövetség által megrendezett *közgyűlések* – 1905: Sepsiszentgyörgy, 1907: Szamosújvár, 1908: Székelyudvarhely, 1909: Debrecen, 1910: Gyergyószentmiklós, 1911: Torda, 1912: Csíkszereda, 1913: Előpatak²⁰ – évről-évre megvitatták a tér-

17 1907-ig a Székely Világ c. hetilap (felelős szerk.: Szentgyörgyi Dénes, Marosvásárhely) volt a Székely Szövetség sajtóorgánuma.

18 Östermelési (OMGE); birtokpolitikai, adó- és hitelügyi (OMGE); ipari, kereskedelmi, munkaügyi, értékesítési és közlekedési (Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara); közművelődési és közegészségügyi (EMKE); kivándorlási, fürdőügyi és turisztikai (Marosvásárhelyi Székely Társaság) szakosztályok.

19 Székely Kongresszus. Csiktusnád. Kiadja: OMGE. Budapest, 1902.

20 Vö. (Kolozsvári Egyetemi Könyvtár.) Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1905. Aug. 22-én Sepsiszentgyörgyön tartott első rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1905. Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1907. Aug. 6-án Szamosújváron tartott má-

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból
ség gazdasági, kulturális helyzetét, ébren tartották a közvélemény, a köz-
igazgatás és a szakminisztériumok figyelmét. A közgyűlések iratanyagá-
nak, jegyzőkönyvének, sajtóvisszhangjának vizsgálatával az aktuális kérdé-
sek, a résztvevők (kb. 130-500 fő közötti létszámmal lehet számolni), a
megrendezés körülményei, annak fogadtatása derül ki. A kongresszusokat
gazdasági kiállítások, valamint a környezet megismerését szolgáló kirándulá-
sok színesítették.

E nagyarányú társadalmi szervezkedésnek köszönhetően indította el az
állam a Székelyföld gazdasági, társadalmi és kulturális fejlesztésére indí-
tott, minden kormányzati ágra kiterjedő egységes állami akciót. A közvé-
lemény előtt a *székely akciót* a székelyföldi miniszteri kirendeltség képví-
selte, tehát az a hivatal, amely 1902. jún. 1-től a m. kir. földművelésügyi
minisztérium marosvásárhelyi kirendeltsége révén a székelység gazdasági
érdekét képviselte. Ettől függetlenül az akció részét képezte azon kormány-
zati és törvényhozó intézkedések együttese, amelyek a különböző miniszté-
riumok (kereskedelmi, igazságügyi, földművelési) és a törvényhozás
részéről születtek elsősorban az 1902. évi tusnádi kongresszus határozatai-
nak megvalósítására.

Az *Igazságügyi Minisztérium* székelyföldi szakosztályt állított fel a térség
problémáinak megoldására. 1908-ra a birtokrendezésre és a telekköny-
vezés helyesbitésére hozott a tárca intézkedéseket a földművelésügyi tárca-
val együttesen. A *földművelésügyi tárca* – függetlenül a miniszteri
kirendeltségtől – törvényhozó munkájával támogatta a székelyföldi térség
fejlesztését. 1902-1906 között 60.000 kat.h. területet tett szabaddá a legel-
tetés előtt, amely korábban erdőkezelés alatt állva hátráltatta az állatte-
nyésztés fejlődését. A Székelyfölddel határos részeken földbirtokokat vásá-
rolt az állam részére, hogy ide székelyeket és magyarokat telepítsen a ki-
vándorlás és a nemzetiségi térszerelés megakadályozása miatt.²¹

Legkorábban a *Kereskedelmi Minisztérium* foglalkozott a térség válsá-
gos helyzetével. Baross Gábor kereskedelmi miniszter a válságba jutott
székelyföldi iparosokat közszállításokban részesítette. Majd tanulmányozva
a székely közgazdasági viszonyokat 1890 decemberében létrehozta a Ko-
lozsvári Kereskedelmi és Iparkamara területéből kiszakított ún. *Székely Ke-*

sodik rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1907. Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövet-
ségének 1908. Aug. 24-én Székelyudvarhelyen tartott harmadik rendes közgyűléséről. Marosvá-
sárhely, 1908. Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1910. Aug. 23-án
Gyergyószentmiklóson tartott ötödik rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1911. Jegyzőkönyv
a Székely Társaságok Szövetségének 1911. Aug. 22-én Tordán tartott hatodik rendes köz-
gyűléséről. Marosvásárhely, 1912. Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1913.
Aug. 25-én Előpatakon tartott nyolcadik rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1913.

²¹ Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1908. Aug. 24-én Székelyudvar-
helyen tartott harmadik rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1908.18-19.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból *reskedelmi és Iparkamarát* Marosvásárhely központtal, amely a négy székely megye (Csík, Udvarhely, Maros-Torda, Háromszék vármegyék) területére kiterjedő hatáskörrel a térség közgazdasági viszonyainak fejlesztésére törekedett. A Kamara gyakorlati tevékenysége az iparos szakoktatást mozdította elő, a háziipar támogatása mellett mozgalmat indított a székely vasutak kiépítése érdekében (eredménye lett az 1895. évi székely vasutak kiegészítéséről alkotott törvény). Szövetkezetek alapítása, gazdasági kiállítások rendezése, kisiparosok segélyezése is érdekkörébe tartozott.²² Az 1891-1912 között megjelenő iparkamarai jelentések átfogó képet adtak a székelyföldi gazdasági viszonyokról és a hanyatlás állapotáról.

A kereskedelmi tárca 1893-1904 között mintegy 1 millió K-t áldozott a székely iparoktatásra az ott levő intézmények és szakiskolák támogatásával. 1893-ban pedig kezdetét vette a székely ifjak állami üzemekben (a MÁV műhelyeiben, a diósgyőri vas- és acélgyárban), ill. magánvállalatoknál való képzése évi 40.000 korona költséggel, hogy végzett, önálló iparosokként a székely ipar bázisául szolgáljanak. 1905-től már arra törekedett a tárca, hogy Székelyföld legyen képes a tanoncképzésre, s így a végzetek ott is nyerjenek elhelyezést. Támogatásban részesült a kisipar, valamint a háziipar.

A minisztérium aztán 1905-ben *Ipari akció a Székelyföldön* címmel részletes programtervezetet²³ dolgozott ki, ismertetve az akkori ipari viszonyokat²⁴ és támogatási rendszert, tanulva a hibákból. Az iparfejlesztés központjául az átszervezendő, Székely Egylet által 1886-ban alapított *Székelyföldi Iparmúzeum* szolgált. Sokrétű feladatot látott volna el az intézmény eredményessége esetén. A minisztérium intézkedéseinek végrehajtását, véleményezését, a kisipar (szövetkezetek alapítása, gépek berendezése, tanfolyamok szervezése, ingyenes szaktanácsadás) és háziipar (ágazatok felkutatása, üzleti értékesítés megszervezése) fejlesztését, inasügy irányítását, munkásközvetítést. Egyben az ipari nyersanyagok múzeumaként szolgált, valamint ipari szakkönyvtárral is rendelkezett.²⁵

22 SZ. SZAKÁTS Péter: *A Székelyföld ipara története, eseményei*. In: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. Szerk: Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy, 1929. 672-675.

23 Ipari akció a Székelyföldön. Javaslatok az iparnak a Székelyföldön való fejlesztéséhez Bp., 1905.

24 A háziipar terén a faipar, a szalma és kosárfonás, a kő- és agyagipar, valamint a fonó- és szövőipar volt jelentős. Háziipari kereteken kívül vállalati alapon is működött a szövészet: a Klinger Henrik-féle sepsiszentgyörgyi szövőgyár 38 településen 741 főt dolgoztatott 1904. év végén. A kisiparon belül az asztalos-, a tímár- és csizmadiaiparosok képviseltek nagyobb fejlettséget. A gyáripar terén 1903. év végén 129 működő ipartelep létezett, amely 3645 főt foglalkoztatott. A bányászat terén Lántzky Sándor vasgyára Szentkeresztbányán, az Erdővidéki bányagyárat Rt. köpecsi barnaszénbányája és a parajdi sóbányák termelése volt jelentősebb.

25 *Ipari akció*. i.m. 108-110., 138-141.

Az egységes, átfogó ipari akció elindítása azonban csak töredékesen valósult meg az első világháborúig, bár a székely közgyűlések, gazdasági kiállítások folyamatosan hangsúlyozták annak szükségességét. Ezért nagy eredménynek számított, hogy az 1913. év derekán 9 évi várakozás után a kereskedelmi miniszter kinevezte székelyföldi iparfejlesztési biztosul *dr. Bernády György* udvari tanácsost, Marosvásárhely sz. kir. város polgármesterét.²⁶ Azonban az iparfejlesztés kései elindítása a kirobbanó világháború miatt nem érhetett el mélyreható eredményeket.

Kétségtelenül legnagyobb munkásságot a magyar kir. földművelésügyi minisztérium *székelyföldi miniszteri kirendeltsége* fejtett ki a térség érdekében. Felállítása Darányi Ignác földművelésügyi miniszter nevéhez fűződik, aki 12 éven át (1895-1903 és 1906-1910 között) irányította a tárcát. A liberális értékeket szem előtt tartva állította, hogy az állam kötelessége a „kisember” megsegítése, az elesettek felkarolása. Így került sor a gazdaságilag nagyon elmaradott térségek központi erőforrásból történő fejlesztésére. 1897-től Bereg és Sáros vármegyékben indult meg a hegyvidéki (rutén) akció, amelynek tapasztalatai alapján a székelyföldi magyarság gazdasági és kulturális megerősítése követett. A kirendeltségek tehát azonos eszközzel próbálták felszámolni a gazdasági elmaradottságot, igazodva az egyes vidékek sajátosságaihoz.²⁷

A tárcára háruló feladatokat egy jól kiépített *hivatali szervezet* útján látták el: a földművelésügyi minisztériumban miniszteri tanácsosi címet viselő miniszteri megbízott állt 1903 novemberétől, akit Marosvásárhelyen miniszteri titkár, a kirendeltség vezetője képviselt néhány fős hivatali személyzetével.²⁸ Az egyes vármegyékben helyi megbízottak irányították az akciót, személyesen ill. levélben. A székelyföldi kirendeltség kulcsfigurája a felvidéki származású, jogász végzettségű *Dr. Koós Mihály* volt.²⁹ A tárca megbízásából kirendeltségi jelentéseket készített, amelyek tartalmazták az akció tevékenységét és munkaprogramját.³⁰

26 Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1913. Aug. 25-én Előpatakon tartott nyolcadik rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1913. 34.

27 Vö. FEHÉR György: *Darányi, a miniszter*. In: Darányi Ignác-émlékkonferencia. Szerk.: Fehér György. Budapest, 2000. 66-77.

28 1902 májusa és 1903 novembere között Sándor János, Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely sz. kir. város főispánja – mint székelyföldi miniszteri megbízott – vezette Marosvásárhelyen a kirendeltséget.

29 A kirendeltség felállításától 1903 novemberéig segédtitkár, utána a kirendeltség vezetője, 1913-tól pedig miniszteri osztálytanácsos.

30 KOÓS Mihály: *A székely akció ismertetése*, Budapest, 1905. – KOÓS Mihály: *A székelyföldi gazdasági akció 1905. évi működésének ismertetése*. Budapest, 1906. – *A székely actio öt éve*. Összeállította: Székelyföldi miniszteri kirendeltség. Budapest, 1907. – *A hegyvidéki, erdélyrészi (székelyföldi) és felvidéki miniszteri kirendeltségek 1909. évi működésének ismerte-*

A székely akció hatásköre kezdetben a négy székely vármegyére terjedt ki, 1904-ben Tallián Béla miniszter a megyék kérésére kiterjesztette Kis-Küküllő, Torda-Aranyos és Brassó vármegyék székely- és csángó-lakta vidékeire.³¹ 1909-ben Darányi erdélyrészi kirendeltség néven Alsó-Fehér megye magyarlakta községeire (58 község), Kolozs és Szilágy megyékre bővítette az akció hatáskörét a szórványmagyarság helyzetének javítása érdekében.³² 1911-től Beszterce-Naszód vármegye 5 magyarlakta községét kapcsolták be az akcióba.³³ A Minisztérium 1913-ig következetesen elutasította Koós Mihály azon javaslatát, hogy a kiterjesztés miatt megosszák a székelyföldi kirendeltség szervezetét, 1913 elejére viszont megtörtént a szétválás.³⁴ Marosvásárhelyen Drexler Bélát, mint a kirendeltség helyettes vezetőjét találjuk, a kolozsvári kirendeltségen pedig Koós Mihály miniszteri osztálytanácsost.

Az akció az anyagi segítségnyújtáson kívül a térség önerejéből történő talpra állítását célozta, a jövedelmező intézmények, gazdasági rendszer meghonosításával. Közvetlen segélyezés – mint a gazdálkodást fejlesztő egyes intézkedések segítője – szerepelt akkor is a község, ill. gazdakör részesítésében, hogy a közpénzekből nyert adományok minél többek érdekét szolgálják.

A kirendeltség költségvetése (adminisztratív kiadások és az akció természetéből fakadó különleges kiadások) az indulás évében, 1902-ben 38.0 korona, 1903-ban pedig 200.000 korona állt rendelkezésre.³⁵ 1904-ben 215.000 korona a már hét vármegyére kiterjedő programra, 1908-ban 500.0 korona, 1909-ben 550.000 korona az erdélyrészi akcióra, s végül

ségek 1910. és 1911. évi működésének ismertetése. Budapest, 1912.

31 1904. szeptember 22. 51710. sz. rendelettel.

32 Az 1908. évi költségvetésben volt előirányozva az akció kiterjesztése Kolozs, Alsó-Fehér, Szolnok-Doboka és Hunyad vármegyékre, az 1909. évben pedig Szilágy megye szerepelt. Mivel azonban előterjesztés nem érkezett Szolnok-Dobokából és Hunyadból, ezért Szilágy megyét vonták be a gazdasági programba. Ugyanakkor elutasították Nagy-Küküllő megye főispánjának 1906. évi kérvényét, amelyben 5 magyarlakta községének bekapcsolását kérte a gazdasági programba. Következetlenségre vall, hogy Alsó-Fehér megye főispánjának kérését viszont – hogy a megye 58 magyarlakta községére terjedjen ki az akció – Koós Mihály elfogadta ugyanabban az évben. MOL. K184. FM. XII/3. 564. 112. 46582/1910., 28145/1909., 18675/1908., 50636/1907., 67234/1906., 19231/1907., 67579/1906.

33 A községek: Zselyk, Sófálva, Tacs, Nagysajó, Magyarnemegye. Rendkívül bizalmasan kezelték az ügyet, a főispán és a gazdasági felügyelőség tudott róla. MOL. K184. FM. XII/3. 564. 112. 8791/1911.

34 MOL K184 FM XII/3. 564. 112. 28145/1909., 18675/1908.

35 A székelyföldi szövethatóságok támogatására a költségvetés 70.000 K-t biztosított az 1902. évre, amely összeg a következő években is fennmaradt. A költségvetést kiegészítették azok az egyéb tételek, amelyek az ország többi részében is szokásosak, és a minisztérium rendes kiadásaiban nyertek elszámolást.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából
1910-ben 600.000 korona volt a költségvetés nagysága (ebből 528.009 K-t használtak fel).³⁶ 1911-ben szintén 600.000 korona állt a rendelkezésre. „Az 1912. évi abnormális időjárás által okozott gazdasági bajok enyhítésére” az 1913. évre viszont a minisztérium 1,5 millió koronát utalt az akciónak.³⁷ A kettéosztás után mindkét kirendeltségnek az 1914/15. évi költségvetés 400.000 koronát adott felhasználásra.

A gazdasági programnak, különösen az első 3-4 évben, nagy közönnyel kellett megküzdnie, több helyen tartózkodással, gyanakvással, sőt egyesek „rosszakarató gáncsoskodással” fogadták a segítséget. Az akció a mezőgazdaság belterjesebbé tételére, az állattenyésztés fejlesztésére, ill. a falusi társadalom megszervezésére helyezte a hangsúlyt.

Falusi gazdakörök alakításával létrehozták azt a magot, amely befogadója, lebonyolítója lett a segélyakciónak, képviselve a község gazdasági érdekeit. 1906-ra 206 működött 10.971 taggal, 1909-re 460 gazdakör 23.509 taggal, 1911-re pedig 555 gazdakör 28.199 tagot számlált. Egy községben átlagosan 40-50 fő volt a gazdaköri tagok száma. A gazdakörök gyakorlati tevékenysége kiemelkedő volt. *Előadások szervezésével* a gazdasági, közigazgatási és jogi ismereteket közvetítették, nyáron a mezőn tartottak gazdaköri összejeveleteket.

1906-tól a gazdakörök tagjainak, vezetőinek (papok, tanítók) *gazdasági tanulmányutakat* szervezett a kirendeltség. Kezdetben az algyógyi m. kir. földműves iskolába, 1908-tól szász községekbe, rá egy évre pedig egyes magyar és székely szövetkezetekhez utaztak a fejlettebb gazdasági technika elsajátítása érdekében.³⁸

A gazdakörök keretében kerültek megrendezésre a *háziipari tanfolyamok* a székely bazárok eladási eredményei alapján, elsősorban a kereseti alkalmak növelése céljából. A tanfolyamok végzettjeit az akció segítette ahhoz, hogy nyersanyagokhoz, ill. munkagépekhez jussanak.

Több esetben a gazdakörökből fejlődtek ki a *szövetkezetek*. A *hitelszövetkezetek* terén a kirendeltség az akció előtt már meglévő (1902-ig 126 volt, 1911-re 287 lett) szövetkezeteket, a kölcsönnyújtás mellett, egyéb gazdasági feladatokra is képessé tette, pl.: parcellázások keresztülvitele,

36 Jegyzőkönyv a Székely Társaságok Szövetségének 1910. Aug. 23-án Gyergyószentmiklóson tartott ötödik rendes közgyűléséről. Marosvásárhely, 1911. 35.

37 MOL KI84 FM XII/3. 917. 128. 32028/1913.

38 A barcasági szász községek akkoriban a legfejlettebb és leppolgárosultabb parasztok voltak Erdélyben. Meghökkenítő urbanizációs fokot mutattak, szinte minden településen emeletes községháza és iskola, villany, vízvezeték, telefon, távirtda, nyilvános fürdő, polgári kaszinó, népkönyvtár volt. Gazdálkodásuk példaértékű: tagosított határ, kitűnő tenyészállatok, modern gazdasági gépek, modern legegő kultúra, községi közvágóhíd, alábetonozott istállók, cementezett aljú trágyatelepek, szivattyúval felszerelt trágyalé-kutak. Vö. ENESEI Borner Béla: Az erdélyi szászok mezőgazdasága. Győr, 1910.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából

tenyészállatok beszerzésének finanszírozása stb. Az Országos Központi Hitelszövetkezet Marosvásárhelyen és Brassóban létesített kirendeltséget. *Fogyasztási szövetkezetek* az infrastruktúra hiányosságából adódó kereskedelmi verseny miatt születtek meg, elsősorban a falvak saját kezdeményezésére, a kirendeltség anyagi támogatásával. 1909-re 139, 1911-re 162, Hangya alatt álló fogyasztási szövetkezet létezett, amelyek központi raktára Nagyenyeden volt, ahonnan nemcsak árukkal látták el a községeket, hanem az irányítás is onnan történt. Az *értékesítő szövetkezetek* kedvezőbb eladási lehetőséget biztosítottak Székelyföld termékeinek a Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezete segítségével. A MGVE a székelyföldi termények értékesítésével (gyümölcs, lóheremag, vaj, tojás), ill. a Székelyföldön a gazdasági szükségletek beszerzésében (vetőmag, gazdasági gépek) nagyban csökkentette a térség forgalmi piacoktól való távolságát. 1906-tól a főbb mezőgazdasági termékek értékesítését öt *szövetkezeti gabonaraktár* oldotta meg, értékesítésben szintén a MGVE segített. A szarvasmarhatenyésztést próbálta a kirendeltség jövedelmezővé tenni a *tejszövetkezetek* alakításával 1903-tól. Egyrészt ez a tejelő fajták meghonosítását eredményezte, másrészt a főleg igavonónak használt erdélyi magyar marha tenyésztése során gazdasági melléktermékként szerepet játszó tej értékesítéséhez, mint jövedelemforráshoz való hozzájutást eredményezte. A tejszövetkezetek alakítását a kirendeltség pénzsegéllyel támogatta, a tej feldolgozását és értékesítését pedig felügyelte a kirendeltség. Míg 1903-ban csak 4 tejszövetkezet létezett, 1911-re már 49. A tej kedvező értékesítése – 1908-ban közel 1 millió korona évi forgalmat bonyolítottak le – a tehénállomány növeléséhez, valamint a takarmányozás javításához járult hozzá. Az 1908. évben kezdtek alakulni kölcsönösségi alapon az *állatbiztosító szövetkezetek*, s 1913-ra 237 szövetkezet létezett a Magyar Kölcsönösségi Állatbiztosító Társaság keretében, amelynek felügyelősége Marosvásárhelyen volt 1909-től.³⁹

A gazdakörök és abból kinövő szövetkezetek közös otthonául ún. *népházak*, vagy szövetkezeti házak szolgáltak 1908-tól. A népház a falu szellemi, társadalmi és gazdasági életének központja volt. Itt kapott helyet a gazdakör, a népkönyvtár, a gépszín, itt tartották a gazdasági előadásokat, összejöveteleket, megbeszéléseket. A fogyasztási szövetkezet boltja, a tejszövetkezet helysége és az összes szövetkezetek közös irodája is itt volt. 1909-re 17 létesült ígás és kézimunkán, legtöbb helyen a község által ingyen adott telken a falu (átlag kb. 4800 K) és a kirendeltség anyagi (átlag

39 A biztosított állatállomány 4 1/2 %-os kártérítését a tagok viselték kölcsönösen, azon felüli kár esetén a M.K.Á.T. adott kártérítést 14 %-os viszontbiztosítási díj ellenében. 1909-ben 55 községben 2379 gazda 6293 db. állatját biztosította 1.150.632 K értékben; 1911-ben 173 községben 7701 tag 16.807 db. állatot biztosított 4.239.710 K értékben.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából kb. 3000 K) áldozatából. 1911-re már 44 működött az ún. erdélyrészi kirendeltség keretében.

Kezdetől fogva a kirendeltség a népkultúra fejlesztésére ún. falusi *népkönyvtárakkal* látta el a községeket, ill. a kérvényező gazdaköröket.⁴⁰ 1906-ban 222, 1911-re 362 népkönyvtár létezett.

A gazdasági ismeretek terjesztésére *gazdasági szaktanár* működött 1904-től a székelykeresztúri, 1906-tól a csíksomlyói tanítóképzőkben. A Csíkszeredai m. kir. földművesiskola kétéves tanfolyamú képzése 1905-től képzett munkavezetőket. Tordán 1906-ban nyílt meg a névadó polgár mintegy 122.000 koronát kitevő magánvagyonából, a kirendeltség anyagi támogatásával az ún. Szabó József-féle kisebb magyar gazdasági iskola.

A helyes gazdálkodási mód megismertetése céljából *mintagazdaságokat* hoztak létre a Székelyföldön.⁴¹ 1910-ben Székelykeresztúron az állami tanítóképző mellett alakult egy 20 holdas mintagazdaság, 1911-ben Maros-Torda vármegyében Fedd községben pedig egy 54 holdas gazdaságot alakított ki a tordai iskola egyik végzett növendéke volt iskolája számára.

Az akció a földművelés terén a belterjesség és a termelékenység növelésére törekedett. E célból javította a *trágyakezelést és a trágyázás* módját, megszervezte a gazdakörök műtrágya-megrendeléseit is, 1910-ig vállalva a szállítási költségek fedezését. A székelyeknek a műtrágyától való viszolygását a kirendeltségnek sokszor csak csalafintasággal sikerült eloszlatni. Így történt ez Korond esetében is. A község egyik közlegelőjének, az országútról is jól látható részén szóratta el a titokban Enesei Dorner Béla udvarhelyi megbízott a műtrágyát összel, mégpedig monogramjának formájában. Nyár elején, mikor zöldülni kezdett a fű, a többi növényzet közül élesen kiváló betűk megtették a hatásukat. Így barátkoztak meg a korondiak a műtrágyával. A műtrágyázással nőtt a termelékenység, belterjesebb lett a földművelés.⁴² 1908-tól az akció *trágyatelepek* létesítéséhez is hozzájárult, államsegéllyel. 1911-től pedig elkezdődtek a műtrágyázási kísérletek.

A terméshozamot 1903-tól *vetőmagkiosztással*, kicseréléssel támogatta az akció a vételárhoz való hozzájárulás könnyítésével. Elsősorban a takarmánynövények meghonosítására törekedtek az állattenyésztés és tejgazdál-

40 A minisztérium 100, ill. 150 kötetes könyvgyűjteményt és egy könyvszekrényt adott segélyképpen. A népkönyvtár létesítésének feltétele elegendő (100 fő) írni-olvasni tudó magyar lakos volt. Minden községi lakos ingyen használhatta a könyvtárat. Kezdetben a minisztérium a gazdakörök népkönyvtárral való felszerelését találta helyesnek, később szorgalmazta, hogy a községek legyenek a kérvényezők, ne a – bármikor megszűnhető – egyesületek. MOL KI84 FM XII/3. 480.112. 22518/1906.

41 Erdőszentgyörgy (Maros-Torda vm.), Siménfalva (Udvarhely vm.), Illyefalva (Háromszék vm.), Csíkszögöd (Csík vm.), Marosfőszentpál (Kisküküllő vm.) községekben.

42 ENESEI Dorner Béla: *Székelyföldi esetek: erdélyi gazdasági emlékek, elbeszélések*, Budapest, 1940. 31-32.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásaiból
kodás érdekében. A székely környezeti viszonyokon jól jövedelmező len-, kender- és komlótermelést már az első években propagálta az akció: mesterséges kenderáztatók, vetőmagosztás és a székelykeresztúri lenbeváltó támogatásával.

A kirendeltség 1904-ben kezdett hozzá a filoxéra által elpusztított szőlőterületek felújításához Maros-Torda, Kis-Küküllő, Torda-Aranyos vármegyékben: agrogeológiai vizsgálatok, ingyenes, ill. mérsékelt áron meginduló vessző- és oltványkiosztás által. A felújítási munkálatokat a Marosvásárhelyi Szőlészeti Borászati Főfelügyelőség irányította szőlészeti munkavezetők kinevezésével. A Kis-Küküllő megye székhelyén, Dicsőszentmártonban 1909-ben szőlőmunkásképző iskola nyílt meg. A *gyümölcsstermesztés* terén a kirendeltség a helyi viszonyoknak megfelelő gyümölcsoltványok kiosztását és elültetését biztosította, 1903-tól az aszalást és szeszfőzést is fejlesztették. A *zöldségtermesztés* fejlesztésére 1904-ben Szovátán és Sepsiszentgyörgyön bolgárrendszerű kertészetet hoztak létre. Tanítóknak zöldségtermesztés-ismertető füzeteket osztottak ki, korán érő magokkal együtt. 1910-től a községi iskolák mellett elindult a házi veteményeskertek létesítése is.

A minisztérium engedélyével *gazdasági gépeket* és eszközöket adott a kirendeltség a gazdaköröknek közös használatra. Ugyanis a drága gépeket egy gazda egyedül nem tudta kifizetni, viszont a gazdakör már igen. Az akció hozzájárult a gépvásárlások költségeihez, évről-évre csökkenő mértékben. Míg 1903-ban a vételár 47%-át, addig 1909-ben már csak 23%-át fizette ki a kirendeltség. 1906-1908 között évi 50-60.000 koronát áldozott a kirendeltség a gazdasági gépekre. Helyi, elsősorban a marosvásárhelyi és a sepsiszentgyörgyi gépraktárból szereztek be a hazai gépeket, amelyeket 1903-tól gépbemutatók és népies füzetek ismertettek meg a gazdákkal. 1909-től az egyes gazdakörök gépszíneket is létesítettek, 1911-ig mintegy 105 alakult.

Nagy sikert könyvelhetett el az akció a *legelőügy* terén. 1904-ben a legelőjavítási munkálatok elvégzéséhez még állami támogatással sem voltak hajlandók hozzáfogni, mert „irtóztak a tenyeres munkától”, addig a rákövetkező években a megítélt pénzekért már versengtek. A kezdeti ellenállást 1905-re a lelkesedés váltotta fel, csupán a készpénzkiadást igénylő feladatokat vállalta fel az állam. 1910-re 147 községben több mint 80.000 holdon végeztek munkálatokat. Bérlet útján közös használatú legelőket is létesítettek az értékesebb növendékállatok részére. Az 1908. évi XLIII. tc. a községek legelővételeinek könnyítésére tartalmazott intézkedéseket. 1911-től elkezdődött a gazdakörök kezdeményezésére a *rétfelújítás* is.

A legelőjavítási munkák és a legelőgazdálkodás hatására feljavult, ill. kicserélődött a térség állatállománya. A minisztérium gazdasági felügyelők

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából útján megfelelő mennyiségű és minőségű tenyészállatokhoz (tenyészbika, tehén, üsző, sertés, juh, nyúl) jutatta a községeket – a fajtaváltások kitűzésével összekötve – a vételárhoz való hozzájárulással. Három félévi részletfizetést vagy a vételár max. 30%-os mérséklését tették lehetővé a községeknek. Az állattartás feltételeit a házi kezelés és a községi bikaistállók építésével javították. A lótenyésztés terén az akció segélyben részesítette azokat a községeket, amelyek nem voltak képesek kiszolgáltatni az állami fedezettési állomásokhoz szükséges takarmánymennyiséget, ill. méneket helyeztet el ingyen a távol eső településeken a székely lovak tenyésztése érdekében. Mintabaronfi-telepeket létesített a kirendeltség a székelykeresztúri, sepsiszentgyörgyi, kézdivásárhelyi és Csíkszeredai oktatási intézményekkel kapcsolatban. Gyergyóditróban, Székelykeresztúron és Marosvásárhelyen pedig mintaméhéseket hoztak létre. 1906-tól papok, tanítók és gazdák részére tanfolyamok kezdődtek, 1905-től méhészeti segélyek kiosztása indult meg. Mindenből a legszebb tenyészanyagot gazdaköri *állatkiállítások és díjazások* keretében állították ki 1904-től.

A székelyföldi szegény községek elegendő egészséges ivóvízzel való ellátását már az 1906. jún. 11-i 22800/IX.1-es miniszteri rendelet tervbe vette, annak megvalósítása 1907-től indult meg. A kirendeltség műszaki közegei⁴³ elkészítették a kiviteli terveket és a költségvetést, majd a községnek nyilatkoznia kellett, vállalja-e a vízvezeték vagy kútúrások közben felmerülő költségeket. A falu anyagi erejét az államsegéllyel egészítette ki, ill. a kirendeltség egy-egy vállalatnak adta ki a munkálatokat, felügyelve a kivitelezésre. 1909-1911 között 38 községben oldódott meg a vízellátás 236.032 korona segélyből. 1907-től a vízmosások megkötésére, a *vízrendezésre* is gondot fordított az akció, valamint a községi közlegelőkön csordaitatók létesítésére is megoldást találtak.

1906-ban kezdtek el foglalkozni az *ingyenes jogsegély* szervezésével. 1907 januárjától Marosvásárhelyen, 1909-ben Székelyudvarhelyen ügyvédek álltak a rászorulóknak rendelkezésére.

A *hitelviszonyok javítására* az akció a váltókölcsonök helyett az előnyösebb hosszúlejáratú törlesztéses kölcsönök kialakítására törekedett. 1904-ben Marosvásárhelyen a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét állították fel, a Kis-Küküllő vármegyei Takarékpénztár és a marosvásárhelyi Agrártakarékpénztár is e szellemben folyósított kölcsönöket. 1905 végén a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és az Országos Központi Hitelszövetkezet együttes kölcsönnyújtási megegyezése lehetővé tette a törlesztéses jelzálogkölcsönök olcsó kamatát kedvező visszafizetési feltételek mellett a birtokérték 75%-ig.

43 1907-től alkalmaztak egy segédmérnököt a vízvezetési tervek elkészítésére, aki mellett 1908-tól egy ideiglenes műszaki napidíjas állt.

Rendkívüli segítségnyújtásra csak azokban az esetekben került sor, amikor közvetlen és egyéni segítekkel lehetett helyreállítani a gazdasági rendet, pl. tűzkár, jégverés okozta károk esetében. Nagyobb jelentőségű volt a szárazság által sújtott vidékek gazdaköreinek takarmány- és élelmszer-beszerzése körüli segítségnyújtás.

A romániai kivándorlás ellensúlyozására az akció külön székelyföldi *munkásközvetítést* szervezett. 1904 őszén felhívta minden hazai vállalat figyelmét, hogy a képesítéshez nem kötött, csak kézi erőt igénylő munkákban székelyeket alkalmazzanak. A kirendeltség vállalta a munkásközvetítést és a szállás biztosítását.⁴⁴ 1904-től megindult a cselédközvetítés is. A sok kritika (kivándorlás ellensúlyozása helyett a Székelyföldről való elvándorlás) hatására 1909-re felhagyott ez irányú tevékenységével a program. 1905-ben indult el a *munkásvédelem* ügye: a földművelési minisztérium engedélyével 1825 munkást írtak be a Gazdasági- és Munkáscselédpénztárba baleset ellen biztosítás vállalásával.

A 1905-ig *bányászattal* is foglalkozott a segélyakció: geológiai kutatásokat végzett, bányászati viszonyokat tanulmányozott. Megoldotta a köpeci szénbányászok lakásproblémáját az 1904-re felépült munkásházakkal. Kiadványaiban sürgette az *infrastruktúra* fejlesztését: a székely körvasút építését és a Maros felső szakasza tutajozási tervének kidolgozását. A *székely fürdők és ásványvizek* forgalmának növelését is programjába vette vizek analízálása és szakkönyvek megjelentetése által.

A miniszteri kirendeltséget fennállása alatt sok *kritika*, sőt sokszor támadás is érte. Bírálták a segélyek szétosztásáért, többször felhozták az akció hibájának, hogy „aprólékos dolgokban fecsérli el erejét ahelyett, hogy a bajok alapját képező hitelrendezést támogatná teljes erővel.”⁴⁵ Maga a vezetőség is elismerte, hogy „jó szándékkal kieszelt tervei nem bizonyultak sokszor célszerűnek”, kiemelve, hogy „évtizedes mulasztásokat és hátramaradást párévi munkával helyrehozni nem lehet”⁴⁶ A hibák ellenére a kortársak is *méltányolták*, hogy a kirendeltség következetessége folytán „nagy, messze jövőre kiható” eredményeket tudott felmutatni, „(a gazdaközöség)... létalapját ...kiépítette, megélhetési forrásait kinyitotta, mert utat mutatott a hasznos munkálkodásra, megtanította népünket önmagáért és a haza boldogulásáért dolgozni... Az elhagyott faluba életet, munka-

44 Az akció első öt évében mintegy 493 férfi nyert elhelyezést kőszénbányákban, téglagyárakban, fűrésztelepeken. 1908-ig 6138 férfi nyert magyarországi uradalmban elhelyezést időszaki mezőgazdasági munkára nagyrészt aratásra, répaművelésre. Különböző gyárakban 346 lányt helyeztek el, ebből a komáromi selyemfonodában 261 székely lány kapott állandó munkát.

45 RÓTH András Lajos: *Dorner Béla, a székely gazdák nevelője*. In: Székelyföld, 1999. III. évf. 10. sz. 60.

46 Róth: i.m. 73.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból kedvet vitt és a reményt vesztett nép megtudta, hogy a megélhetés feltételeit itthon önmaga is megszerezheti, megtalálhatja.⁴⁷

A székely akciónak nem volt rá elég ideje és lehetősége, hogy kiforrja magát, beteljesítse céljait. Sorsát a „nagypolitika” megpecsételte. Az 1910-es években kibontakozó politikai válság elterelte a figyelmet a székely kérdéstről. Ugyanakkor a lehetőségei is korlátozottak voltak. A még uralkodó gazdasági liberalizmus elvei mellett szembe kellett nézni az anyagi eszközök által szabott lehetőségekkel, a többi minisztérium érdektelenségével, esetlegesen és szórványosan megszülető intézkedéseivel.

47 Székely-Udvarhely, 1909. XV. évf. 89. sz.